

הרב יהודה זולדן

ביכורים - מצווה התלויה בארץ או בגוף

א. אין מביאים ביכורים מפירות חוץ לארץ

במשנה (ביכורים א', ו) נאמר: "הקונה שתי אילנות בתוך של חברו מביא ואינו קורא. רבי מאיר אומר מביא וקורא". עם זאת שהקרקע עצמה לא שייכת לקונה אלא העצים בלבד, בכל זאת סובר ר' מאיר שעליו להביא ולקרוא ביכורים. הגמרא (בבא בתרא פ"א, א) מסיקה מכך: "מחייב היה ר' מאיר אף בלוקח פירות מן השוק". העובדה שבעל הפירות איננו בעל הקרקע אינה משנה לעניין מקרא ביכורים, ועליו לקרוא. על כך שואלת הגמרא: "והא כתיב: 'אשר תביא מארצך' (דברים כ"ו, ב)? דהיינו: בפסוק נאמר שיש להביא ביכורים רק "מארצך". רק בעל שדה שיש לו פירות מביא וקורא "אבל לוקח פירות לא מביא ולא קורא" (רשב"ם). על כך משיבה הגמרא: "ההוא למעוטי חוצה לארץ".¹ ר' מאיר לומד מפסוק זה שבמילה "ארצך" אין הכוונה לאדמה הפרטית ממנה יש להביא ביכורים ולקרוא עליהם, אלא שאין מביאים ביכורים משבעת המינים שגדלו בחו"ל.

ב. אשר תביא מארצך

על דרשה זו של הגמרא זו שואלים בעלי התוספות (בבא בתרא שם ד"ה 'ההוא'): "ותימה אמאי איצטריך מיעוטא, הא אמר בסוף פ"ק דקדושין (דף לו ע"ב) כל מצווה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ?" דהיינו: מצוות ביכורים היא אחת מהמצוות התלויות בארץ, ואין צורך ללמוד מפסוק שאין מביאים ביכורים מחו"ל? משיבים על כך בעלי התוספות: ויש מפרשים משום דבכורים איתקשו לבשר בחלב, דכתיב (שמות כ"ג, יט): "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך לא תבשל גדי בחלב אמו", ובמכילתא בהדיא מקיש להו. וסלקא דעתך שיהו נוהגין אף בחוצה לארץ כמו בשר בחלב.² היה מקום לחשוב שמצוות ביכורים חלה גם בחו"ל, כשם שהלכות בשר וחלב חלות גם בחו"ל, מאחר והם נזכרים באותו פסוק. מה עוד שבמדרש ההלכה

1 דרשה זו מופיעה גם בגמ' חולין קל"ו, א.

2 הסבר זה מופיע בתוס' בחולין ק"ג, ב ד"ה 'כל' ובחולין ק"ל, א ד"ה 'אלא' בשמו של הרשב"ם. ראשונים נוספים בבבא בתרא פ"א, א כותבים הסבר זה, והם: הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א.

במכילתא קיימת השוואה בין ביכורים לבשר וחלב.³ לפי ה"יש מפרשים" בדברי בעלי התוספות אין הבדל בין מצוות ביכורים למצוות אחרות התלויות בארץ, אלא שהיה צורך לחזק את הידיעה שמצוות ביכורים מתקיימת רק בפירות שבעת המינים מארץ ישראל בשל האפשרות שהיתה להבין זאת אחרת. ההבחנה בין מצווה התלויה בארץ לבין מצווה התלויה בגוף היא גיאוגרפית. מצוות שחיובן הוא בארץ ישראל, ובגדולי ארץ ישראל, מוגדרות על-פי הכללים ההלכתיים הנהוגים בכל מצווה (גבולות הארץ לעניין המצווה, סוג הפירות או הירקות, זמן חלות החיוב ועוד). מצוות אילו הן מצוות התלויות בארץ, ואילו מצוות שנוהגות בכל מקום, בארץ ובחו"ל, יוגדרו כמצוות התלויות בגוף. ראשונים אחרים מציעים הסבר אחר מדוע היה צורך לדרוש את הפסוק "מארצך" למעט חו"ל. בשיטה מקובצת (בבא בתרא שם) מובא בשם תוספות הרא"ש: מאחר ובפסוק אחר נאמר: "ככורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה" (במדבר י"ח, יג), ניתן היה להבין כי הפסוק כולל גם פירות שגדלו בחו"ל, על כן היה צריך למעט שאין מביאים ביכורים מגידולי חו"ל.⁴

ג. רשב"א: ביכורים - חובת הגוף

בעלי התוספות מביאים תשובה אחרת לשאלתם בשמו של הרשב"א (הרב שמשון משאנץ):

ולרשב"א נראה דלא חשיבי בכורים מצווה תלויה בארץ:

[א] דלא דמי לתרומה ומעשר וחלה. דהתם גוף הפירות מחוייבין בתרומה דטבל נינהו ואסורין באכילה ולכך חשובין הן תלוין בארץ. אבל בכורים אין החיוב תלוי בפירות אלא באדם דאין נאסרין באכילה אע"פ שלא הפריש מהן בכורים.

[ב] ועוד מדלא חייב תרומה ומעשר עד שיתמרח בכרי, מוכח שהחיוב תלוי בפירות לפי שלא הגיע עדיין זמן חיובן. אבל בכורים ודאי חובת הגוף נינהו כע"ז, דילפינן מינייהו בקדושין (דף לז). שאין החיוב תלוי בפירות אלא באדם, ואפילו בעודן באילן מתחייב כדתנן במסכת בכורים (פ"ג מ"א): "כיצד מפרישין בכורים? יורד אדם לתוך שדהו ורואה

3 מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ: "לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך, לא שמענו אלא בזמן שהבכורים נוהגין ובמקום שהבכורים נוהגין, שם נוהג בשר בחלב, מקום שאין הבכורים נוהגין ובזמן שאין הבכורים נוהגין לא שמענו, תלמוד לומר: 'לא תאכלו כל נבלה' (דברים יד, כא), ונאמר: 'לא תבשל גדי' (שם), מה נבלה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ, בפני הבית ושללא בפני הבית, אף בשר בחלב יהא נוהג כן".

4 הר"ן (חולין קל"ו, א) תמה שכן היה מקום לדרוש "בארצך" - למעוטי שותפות עכו"ם. ראה בעניין זה: הרב אברהם אלקנה שפירא, מנחת אברהם, חלק א עמ' רה.

תאנה שביכרה, אשכול שביכר, קושרו בגמי ואומר: הרי אלו בכורים".
ואע"ג דאם אין לו [אינו] חייב לקנות, מכל מקום חובת הגוף ניהו
כמו חובת ציצית דאע"ג דאין חייב לקנות טלית כשאין לו חשיב חובת
הגוף.

הרשב"א אינו מגדיר את מצוות ביכורים כמצווה התלויה בארץ אלא כמצווה
התלויה בגוף, ועל כן לדבריו היה צורך לדרוש את הפסוק בו נאמר שיש להביא
ביכורים "מארצך" - למעט חוץ לארץ.⁵

הרשב"א מנמק את טענתו לפיה קיים הבדל מהותי בין ביכורים לבין תרומות
ומעשרות או חלה. לפי הסברו הראשון פירות וירקות מגידולי ארץ ישראל
הם טבל כל עוד שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות, וכן לא ניתן לאכול
מעיסה שנאפתה כל עוד לא הפרישו ממנה חלה. אם אדם רוצה לאכול פירות,
ירקות או עיסה, עליו להפריש תרומות ומעשרות וחלה, וכך ניתן לאכול אותם.
אולם בהפרשת ביכורים ובהבאתם למקדש אדם חייב כמצווה, ולא כדי להתיר
לאכילה את הפירות, ולכן לדבריו הפרשת הביכורים היא חובה המוטלת על
האדם. דברי הרשב"א מבוססים על האמור במשנה (ביכורים ב', ג):

יש בתרומה ומעשר מה שאין כן בכורים. שהתרומה והמעשר אוסרין את
הגורן... מה שאין כן בכורים.

הסבר שני בדברי הרשב"א מבוסס על כך שיש זמנים או מצבים מסוימים,
לאחר שהירקות והפירות אינם מחוברים לאדמה או לעץ, שאם אדם מעוניין
לאכול מהם אזי עליו להפריש מהם. אולם לגבי הביכורים אין זה כך. עוד
בהיות הפירות על העץ הוא חייב לסמן את הפירות הראשונים, ובבא העת עליו
להביא אותם למקדש כביכורים. הרשב"א הפנה בדבריו למשנה (ביכורים ג', א),
ממנה יש ללמוד שהפירות מוגדרים כביכורים עוד בזמן שהם על העץ. הר"ש
(הלא הוא הרשב"א המוזכר בדברי בעלי התוספות) בפירושו למשנה בביכורים
מפרש:

שבכרה - פירוש שבכרה ואע"פ שלא נגמר הפרי הרי אילו בכורים, ואין
צריך עוד לקרות שם. וטעמייהו מפרש בירושלמי (ג', א) דכתיב: "הנה
הבאתי את ראשית פרי האדמה" (דברים כ"ו, י) בשעת הבאת פרי, אבל
בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין.

הר"ש אינו כותב שעל הבעלים לקרוא שם לביכורים ולומר "הרי אלו ביכורים".
יתכן והסימון הוא לשם ידיעה בלבד איזה פרי ביכר ראשון, וכפי שפירש
הרשב"ם בבבא בתרא פ"א, א ד"ה 'מחייב': "אותה שביכרה תחלה קושר בה גמי

5 הרב יהודה הלוי עמיחי, "ביכורים כמצווה התלויה בארץ", בתוך: ביכורי הארץ, עמ' 172-
165, מסביר את שיטת הרשב"א שאין כוונתו לומר שמצוות ביכורים איננה תלויה בקרקע
כלל, אלא שיש בה מרכיבים של מצווה התלויה בקרקע וגם באדם.

לידע שמבכרת". אין צורך קרוא לפירות שם ולהגדירם כביכורים, מאחר ומעת שהפירות הראשונים ביכרו, בעל העץ מתחייב באופן מיידי להביאם כביכורים. תפקידו של בעל העץ הוא רק לסמן את הפירות הללו, אך הוא לא זה שיוצר את המעמד של הפירות כביכורים. זאת בשונה מהרמב"ם (הלכות ביכורים ב', יט) הסובר כי הסימון וקריאת השם ע"י בעל העץ הם שמגדירים את הפירות כביכורים. אילו דבריו:

כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול ענבים שבכרו, רמון שבכר, קושרן בגמי ואומר: הרי אלו בכורים, והם נעשים בכורים במחובר משקרא להן שם, ואע"פ שעדיין לא בשלו כל צרכן. ומשיגמרו ויתלשם מן הקרקע אינו צריך לחזור ולקרות להם שם. לא הפרישן במחובר ולא קרא להם שם ותלשם, הרי זה מפרישם אחר שנתלשו.

לדברי הרמב"ם קריאת השם ע"י הבעלים היא הקובעת אילו פירות יהיו ביכורים, בעוד שלדברי הר"ש הבעלים רק מסמנים לשם ידיעה אך הפירות עוד בהיותם בוסר או פגין התקדשו לביכורים.⁶

הרשב"א חילק בין ביכורים לבין תרומה מעשר וחלה, אולם לא ציין בדבריו מצוות אחרות שחיובן מהתורה בגידולי ארץ ישראל כמו לקט שכחה ופאה. אמנם חכמים תיקנו שמצוות לקט שכחה ופאה ינהגו מדרבנן גם בחו"ל (חולין קל"ז, ב). באשר ללקט ושכחה החיוב הוא רק אם שכח ורק אם נפל, וכך גם באשר לפרט ועוללות בכרם. לגבי מצוות פאה גם היא מצווה המוטלת על האדם להותיר פאה בשדה לעניים, ולכאורה גם אותה יש להכליל כמצווה התלויה בגוף.⁷ יתכן שאכן הרשב"א יגדיר מסיבה זו את מצוות פאה כמצווה התלויה בגוף.⁸ אולם בכל זאת יתכן שהרשב"א חילק רק בין מצוות ביכורים לתרומות ומעשרות וחלה, מאחר שאת מה שמפרישים נותנים לכהנים או לעניים. לעומת זאת מעשר שני אוכלים הבעלים בקדושה ובטהרה בירושלים בלבד, בעוד שמה שהונח כפאה או לקט שכחה מותר לבעלים ולכל אדם לאכול משפסקו העניים ליטול (משנה פאה ח', א).

אם חובת ביכורים היא מצווה המוטלת על האדם, הרי שכל מי שגר בארץ היה צריך לדאוג שיהיו לו פירות משבעת המינים כדי שיוכל לקיים את מצוות ביכורים? על כך השיב הרשב"א שיש להשוות את מצוות ביכורים למצווה אחרת

6 בביאור ההבדל שבין הרשב"ם לרמב"ם, ראה: הרב אליקים קרומבין, "בעלות על הקרקע כתנאי לחיוב ביכורים", בתוך: עצרת ליחיאל-מאסף לעניני חג השבועות לזכרו של יחיאל מרדכי ויצמן הי"ד, עמ' 185-199.

7 כך הקשה בספר דרכי דוד, בבא בתרא שם.

8 כך הסביר הרב משה קלירס, תורת הארץ, פרק א, ו.

המוטלת על האדם והיא מצוות ציצית. גם באשר לציצית דנה הגמרא האם זו חובה המוטלת על האדם או על הבגד, ומסקנתה שזו היא חובה המוטלת על האדם בשעה שהוא לובש בגד שיש לו ארבע כנפות. אם לאדם יש בגד ובו ארבע כנפות אך הוא איננו לובש אותו הוא פטור מלהטיל בו ציצית. רק אם יש לו בגד עם ארבע כנפות והוא מעוניין ללבושו, עליו להטיל בו ציצית (מנחות מ"א, א). לדברי הרשב"א הוא הדין באשר לביכורים: אדם אינו חייב לפעול כדי שיהיה לו עץ משבעת המינים, אך אם יש לו עץ כזה - עליו להביא ביכורים מהפירות הראשונים.

הדרשה המובאת במכילתא, המקבילה בין איסור בשר וחלב לביכורים כפי שכתוב בפסוק, מסייעת גם לרשב"א. איסור בשר וחלב הינו חובה המוטלת על האדם, על הגברא, וכך גם מצוות ביכורים. לשם כך נכתב בתורה "בארצך", כדי לומר שחובת הביכורים היא רק בארץ, בעוד שאיסור בשר וחלב הוא איסור המוטל על האדם בכל מקום בעולם. הרשב"א גם ציין בדבריו שחובת ביכורים היא כמו איסור עבודה זרה, שהיא חובה אישית, אך כאמור בביכורים נכתב בתורה שהחובה היא רק בגידולי ארץ ישראל, וכאמור במקום אחר, רק מגידולי שבעת המינים שהשתבחה בהם ארץ ישראל.

ד. רש"י: ביכורים - "מצווה דרמיא עליה"

גם רש"י כותב כרשב"א. בגמרא (גיטין מ"ז, א) נאמר שאדם המוכר שדהו לגוי לוקח ומביא ביכורים, מפני תיקון העולם. רש"י שם מסביר שבכל שנה צריך ליקח מן העובד כוכבים ביכורי פירותיה בדמים יקרים ולהביאם לירושלים. תיקון העולם הוא – שלא יהא האדם רגיל למכור קרקע בארץ ישראל לעובד כוכבים, וגם אם מכר יטרח לחזור אחריה ולפדותה.⁹ על כך שאלה הגמ': "מפני תיקון העולם אין, מדאורייתא לא!"

רש"י מסביר מדוע החובה היא מהתורה, ולא בשל תיקון העולם: וכיון דביכורים מצווה דרמיא עליה היא ולא טבלי לאסור פירות באכילה מיחייב ליקח ולהביא, ולא דמי למעשר... ולא מצווה דרמיא עליה היא אלא אם כן אוכלן או מוכרן דקא משתרשי ליה, אבל ביכורים מצווה דרמיא עליה היא.

הגמרא מסבירה את היחס בין החובה מהתורה לבין תיקון העולם, ומכל מקום רש"י אף הוא כותב שמצוות ביכורים היא מצווה המוטלת על האדם. אכן רש"י (קידושין ל"ז, א) מונה רשימה ארוכה של מצוות שהן חובת קרקע, אולם הוא לא מזכיר את מצוות הביכורים:

9 בגמרא זו מספר גרסאות. ראה במאמרי בספרי: "פיצוי כספי בעקבות עקירה מישוב", שבות יהודה וישראל, עמ' 151-153.

חובת הגוף - היינו אינה תלויה בארץ, אינה מוטלת לא על הקרקע ולא על גידוליו אלא על גופו של אדם, כגון: שבת, תפילין, עבודת כוכבים, פטר חמור, מילה, עריות, וכיוצא בהם.
 חובת קרקע - שמוטלת על הקרקע או גידוליו, כגון: תרומות ומעשרות, חלה, לקט, שכחה, ופאה, שביעית, חדש, ערלה, כלאים.
 אמנם מצוות פאה גם היא מצווה המוטלת על האדם, והיא לא מעכבת מלאכול את היבול גם אם לא הפריש פאה וביטל מצוות עשה. בכל זאת בולט לעין שרש"י לא הזכיר ברשימה המפורטת והרחבה של מצוות התלויות בקרקע את מצוות ביכורים. אין זאת אלא מפני שרש"י אכן מגדיר גם הוא את מצוות ביכורים כמצווה המוטלת על גופו של האדם, ודרשת הפסוק "מארצך" מלמדת שמצווה זו היא רק בארץ ישראל. רש"י אמנם איננו משווה את מצוות ביכורים למצוות אחרות התלויות באדם כמו ציצית וכד', אבל הוא כותב במפורש שביכורים היא מצווה שמוטלת על האדם בניגוד למצוות מעשר.

ה. חובת ביכורים בשל קדושת הארץ

הרב יהודה לייב מאשבובים,¹⁰ שלח בד' מרחשוון תרצ"ה מכתב לראי"ה קוק, בו הוא עסק במצוות העומר, שתי הלחם והביכורים, שהן הביטוי למעלת ארץ ישראל, כדברי המשנה (כלים א', ו):

עשר קדושות הן. ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות. ומה היא קדושתה? שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאים כן מכל הארצות.

הגר"א (בפירוש המשנה שם) טען שיש למחוק את המילה 'ביכורים' מאחר וביכורים היא מצווה התלויה בארץ, ואינה כמו העומר ושתי הלחם שחובתן מצד קדושת הארץ.¹¹ אך הרמב"ם כן מביא זאת להלכה בהלכות בית הבחירה ז', יב: כל ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה שמביאין

10 הרב מאשבובים נודע כעילוי מבריסק, חיבר את הספר 'ברכת הארץ' העוסק במצוות העומר ושתי הלחם. נהרג על קדוש השם בשנת תש"ב.

11 הרב יעקב אריאל, "מצוות ישוב ארץ ישראל במשנת הגר"א", באהלה של תורה, חלק ד, עמ' 34-35, הסביר את דברי הגר"א שכתב שעומר ושתי הלחם הן מצוות ציבוריות. יש צורך להניף את העומר ושתי הלחם במקדש ועל כן הן מצוות "חפצא". החובה להביאם מארץ ישראל דווקא היא בגלל קדושת המקדש, כי קדושת המקדש היא הגורמת לקדושת ארץ ישראל. בעוד שביכורים היא חובת אישית המוטלת על ה"גברא", וסיבת חיובה היא האדם ולא המקדש. יש להעיר עם זאת שהגדרת מצוות ביכורים היא חובה אישית המוטלת על ה"גברא", ואין זה באותה משמעות שהרשב"א המובא בתוס' התכוון אליה, שכן מבחינה זו גם הפרשת תרומות ומעשרות וחלה הן חובות אישיות וכפי שמציין הגר"א שם, שהרי גם מעשר שני כמו קדשים קלים אחרים יש להביא למקדש ולאכול שם.

ממנה העומר ושתי הלחם והביכורים מה שאין מביאין כן משאר ארצות.¹²

לדבריו, מכאן סיוע לשיטת הרשב"א שאין להגדיר את מצוות ביכורים כחובת קרקע, "אלא הוי דין מיוחד שנאמר בהלכות ביכורים שאינן באים אלא מן הארץ והוי כמו עומר ושתי הלחם שאינן באים אלא מן הארץ, והכל מטעם קדושת הארץ".¹³ הוא מציין שהוא שמע את ההסבר הזה בשמו של הרב חיים מבריסק.¹⁴ הרב מאשבויים ביקש מהרא"ה קוק זצ"ל "שיודיעני נא חוות דעתו הגדולה והרחבה בזה" וביקש גם רשות להדפיס חוות דעת זו. לא ידוע לנו אם הרא"ה קוק השיב לפניה זו, אך יש התייחסות קצרה לסוגיה זו בתשובה שכתב הרא"ה קוק הרבה שנים קודם לכן (זיימל, שנת תרנ"ד). לדבריו תרומות ומעשרות הן חובת הקרקע וגם ביכורים היא חובת קרקע. אמנם לא ניתן לאכול מהפירות כל עוד לא הפרישו תרומות ומעשרות, ובביכורים אין זה כך, אך זה לא משנה את ההגדרה, ותרומות ומעשרות כמו ביכורים הם חובת קרקע.¹⁵ הרא"ה קוק איננו קושר את מצות הביכורים לקדושת הארץ כמו עומר ושתי הלחם, אלא מחשיב את מצוות הביכורים כחובת קרקע. מכל מקום, דברי הרב יהודה לייב מאשבויים אינם תואמים את דברי הרשב"א, מאחר שהרשב"א לא הזכיר כלל בדבריו את העובדת שחובת ביכורים היא בשל קדושת הארץ. הרשב"א הקביל בין חובת ביכורים לבין חובת ציצית שהיא מצווה אישית המוטלת על הגברא.

1. מצוות תלויות באדם, בארץ - הגדרות חדשות

החידוש בדברי הרשב"א הוא באשר להגדרת מצווה התלויה בארץ ולמצווה התלויה בגוף. על פי המקובל החלוקה היא גיאוגרפית. כפי שכתבנו לעיל כל המצוות הנוהגות רק באדמת ארץ ישראל וגידוליה אילו הן המצוות התלויות בארץ, וכל המצוות האחרות שאינן נכללות בהגדרה זו ונוהגות בכל מקום

12 בביאור משנה זו ופסק הרמב"ם, ראה: הרב יהושע ויצמן, "קדושת הארץ- עומר, ביכורים ושתי הלחם", בתוך: ביכורי הארץ, עמ' 161-164.

13 הרב יהודה לייב מאשבויים, בתוך: אגרות לראיה, עמ' תפ-תפב.

14 בחידושי הרב חיים מבריסק על הש"ס (סטנסיל), "בענין אין מביאין ביכורים מחו"ל", מופיע הסבר אחר בשמו. לפיו, מצוות אחרות התלויות בארץ אינן נוהגות בחו"ל במובן זה שאין צורך להפריש מהם תרומות ומעשרות, אך הלימוד מהפס' "בארצך" שנאמר בביכורים מלמד על "עצם החפצא, דבכורים אינם באים אלא מן הארץ ופירות חו"ל לא הוו ביכורים אע"פ דליכא נפק"מ בחלות ההפרשה, דבין כך ובין כך לא חל שם ביכורים, מ"מ מחולקים הם בעיקר דין יסודם".

15 הרא"ה קוק, שו"ת משפט כהן, סימן נו, פרק ד סעיף ב. הרב צבי יהודה קוק, מפנה בהערותיו שם לתוס' בב"ב פא ע"א ד"ה ההוא.

בעולם, אילו מצוות התלויות בגוף (קידושין לז ע"א).
 הרשב"א איננו רואה זאת רק על בסיס החלוקה הגיאוגרפית - ארץ ישראל וחו"ל. מצווה שאדם חייב בה, ולא על מנת להתיר איסור המוטל עליה, זו מצווה התלויה בגוף, בעוד שמצווה שעניינה להתיר איסור המעכב את השימוש בחפץ המבוקש, זו מצווה שאיננה תלויה בגוף, אלא בחפץ עצמו. בהקשר של המגבלות והאיסורים המוטלים על פירות וירקות שגדלו בארץ ישראל, כל עוד לא הפרישו את הנדרש מהם על מנת לאפשר את אכילתם אילו יכללו במצוות התלויות בארץ.

לא רק זאת, אלא גם בקשר להפרשת חלה ביחס אליה כתב הרשב"א שהיא מצווה התלויה בארץ בעלי התוספות כתבו במקום אחר (קידושין ל"ו, ב ד"ה 'כל'), שיש לראותה כמצווה התלויה בגוף, ובשל כך גזרו חכמים שחלה תנהג גם בחו"ל:

והיינו טעמא דגזרו על החלה בכל מקום טפי מתרומה ומעשר, לפי שהחלה דומה יותר לחובת הגוף. שהרי החיוב בא ע"י גלגול עיסה שהאדם עושה, והלכך דין הוא שינהוג בכל מקום אפילו בחו"ל. אבל תרומה ומעשר אינן מוטלות אלא על מי שיש לו קרקע ודמי טפי לחובת הארץ.

האיסור שמוטל על אכילת החלה כל עוד לא הפרישו ממנה, אינו דומה לתרומות ומעשרות. בתרומות ומעשרות החיוב מוטל על גידולי הקרקע לאחר שתלשו-קטפו אותם, ולאחר המרוח, בעוד שחובת הפרשת חלה היא רק לאחר שהאדם גיבל מים עם קמח, וגלגל עיסה.

נימוק זה אינו דומה לדברי הרשב"א, שטען את ההיפך. לפי הרשב"א מצווה מוגדרת כחובת האדם כאשר הוא אינו עושה דבר מצידו, אלא עצם העובדה שפרי משבעת המינים בארץ ישראל גדל אצלו הוא כבר חייב בביכורים גם אם הוא אינו מעוניין לאכול את הפירות הללו, או לחילופין גם לאחר שהוא אכל את הפירות האחרים שגדלו בעץ. אך בכל זאת, ניתן ללמוד מהצעת בעלי התוספות שגם מצווה שעיקר קיומה מהתורה הוא בארץ ישראל, כמו מצוות חלה, ניתן להגדירה כמצווה התלויה בגוף.¹⁶

16 בספר המקנה בקידושין שם, הביא ראייה מדברי הר"ש (הלא הוא הרשב"א שבתוס') בפירושו למשנה בחלה ב', א, לדברי התוספות הללו. הרב משה קלירס, תורת הארץ פרק ד', ב-ג, דן בהוכחה זו. מכל מקום בפשטות הגדרת הרשב"א בתוס' בב"ב פ"א, א למצווה התלויה בארץ ובגוף אינה תואמת לדברי התוס' בקידושין ל"ו, ב ד"ה 'כל'. הן אמת שהרשב"א חילק בהוכחתו הראשונה בין ביכורים לבין תרומות מעשרות וחלה, ובהוכחתו השניה חילק רק בין ביכורים לבין תרומות ומעשרות ולא הזכיר חלה, והרי כאמור בחלה החיוב הוא לאחר גלגול העיסה, וניתן להקביל זאת לשלב המרוח המחייב בתרומות ומעשרות.

מלבד זאת, יש מצוות אחרות שאינן קשורות כלל לאדמת ארץ ישראל וגידוליה, והגדרתן היא מצווה התלויה באדם, ובכל זאת הן מוגדרות אחרת לפי שיטות מסוימות. לדוגמא: יש הרואים את מצוות ציצית כמצווה המוטלת על הבגד, על "החפצא" (מנחות מ"א, א); מצוות מזוזה כחובה המוטלת על הבית¹⁷; מצוות "תשביתו" היא מצווה המוטלת על החמץ שיהיה מבוער¹⁸; מצוות כיסוי הדם שהדם יהיה מכוסה,¹⁹ ועוד.

על דרך זו, יתכן שעל פי דברי הרשב"א מצוות נוספות אחרות לא יכללו בהגדרה של מצוות התלויות בגוף, אם החובה לקיימן תלויה בקיום פעולה של מצווה או הפרשה על מנת לאפשר את השימוש או את האכילה בהם.

סיכום

לדברי הרשב"א שבתוס', ההבחנה בין מצוות התלויות בארץ לבין מצוות התלויות בגוף איננה רק על בסיס גיאוגרפי אלא גם על בסיס המחויבות של האדם לקיים את המצווה ללא קשר לאיסור או מניעה מצוותית אחרת שמוטל עליו לקיים בחפץ המדובר.

מבחינה מעשית אין שום הבדל בין הגדרותיו של הרשב"א לבין הגדרות ראשונים אחרים באשר לחובת מצות ביכורים, והכל מסכימים שביכורים מובאים רק מארץ ישראל. החידוש הוא בהבחנה ממוקדת בהגדרת המושג מצווה התלויה בגוף.

17 תשובת הרמב"ם לחכמי לונל, מובאת בכסף משנה הל' תפילין א, יא, והגהות מימוניות שם.

18 מנחת חינוך מצוה ט; חידושי הרב חיים הלוי מבריסק, הל' חמץ ומצה א, ג.

19 שו"ת אבני נזר א"ח סי' תו אות י.